

השבת כשיקול בתכנון פעולה צבאית

פנחס כהן

פתיחה

בהיותי חייל בשירות סדיר במסגרת חיל השריון שירתתי ב'קו כחול', בגבול לבנון. משימות הצבא מבחינת הטנקים כוללות 'מארבים' ותצפיות ליליות על הגדר, תפיסת כוננות במהלך היום מחוץ למוצב, ולעיתים בתוך המוצב. פעם בשבוע ניתן למחלקת הטנקים 'יום קולה', כלומר – הכוח 'תקול' והלוחמים עוסקים בטיפולים ובספורט, כמו גם בהיגיינה המתאפשרת עקב ירידה מהכוננות. המג"ד, הקובע את המשימות, מנסה מצידי להוציא את הכוחות לשטח ככל האפשר, ולכן הוא לא יתן ללוחמים יום חופשה נוסף. פקודות הצבא ביחס לשבת אוסרות כל פעולה שאינה הכרחית לבטחון המדינה, וכלשון הפקודה¹:

בימים הנ"ל (שבת ומועד) תופסקנה כל העבודות בצה"ל, פרט לעבודות חיוניות ביותר לביטחון המדינה, הצבא ומתקניו, והן:

א. עבודות המהוות מבצע צבאי, חלק ממנו או סיוע ישיר לו.

ב. עבודות הדרושות בדחיפות להגנת המדינה ובטחונה, אשר הפסקתן או אי עשייתן עלולות לסכן את בטחון המדינה ותפקידיו החיוניים של הצבא ומתקניו, או לגרום נזק למאמץ המלחמתי לצבא או למתקנים צבאיים.

בהתאם לפקודה זו, יודע המג"ד שבשבת הוא לא יכול לתת לכוחות 'יום קולה', שאינו נכלל בפקודה הנ"ל. מאידך הוא לא מעוניין ליצור מצב בו הלוחמים 'נהנים' כביכול מיום חופשה שבו הם לא עושים מאומה, כי ביום נוסף במהלך השבוע יצטרך לתת להם את יום ה'קולה'. הפתרון אותו מצא המג"ד הוא לתת משימת מארב בשבת, ובאופן עקבי ידעו הלוחמים שתמיד בשבת הם ישהו מחוץ למוצב במארב. השאלה הנשאלת היא האם יש להתחשב בקדושת השבת ולנסות לצמצם את מספר הפעמים שיוצאים בהם למארב בשבת. הרי לא כל יום נמצאים הכוחות במארב, ויש ימים בהם

הלוחמים שוהים במוצב, בין בכוונות ובין שלא בכוונות. כמובן שאין להמנע באופן גורף מיציאה למארכים בשבת, רעיון זה הוא מסוכן שכן האויב יבחין בדפוס פעולה קבוע, ויתכנן את מזימותיו לשבת בדווקא. אולם שאלתי היא האם לפעמים, פעם במספר שבתות יש לצמצם את הפעילות בשבת.

שאלה נוספת היא מקרה נוסף שקרה לי ב'קו': כיוון שכל שבת מצאו הלוחמים עצמם מחוץ למוצב, יצא שהם הפסידו כל פעם את ארוחת הערב של ליל שבת, (המכונה בפי החילונים, ובעקבות כך בצבא – 'ארוחת שישי'). ארוחה זו היא טעימה ומושקעת במיוחד ביחס לארוחות הרגילות בצבא, והלוחמים חשו עוגמת נפש להפסיד ארוחה חמה וטעימה זו, ולאכול במקום זאת אוכל קר מ'מנות קרב' בשטח. אשר על כן, עלתה בקשה מלמטה לאחר את היציאה לשטח עד אחר הארוחה, דבר המתאפשר בתנאי משימת המארב. השאלות המתעוררות בעקבות כך, היא האם היה עדיף לצאת לשטח לפני שבת כדי להמעיט באיסורים, או שניתן לאפשר ללוחמים לסעוד במוצב ולאחר מכן לצאת למשימתם?

במאמר זה נברר את השאלות הבאות: מהו מקור ההיתר ששבת נדחית מפני פעולות הצבא, האם הוא פיקוח נפש, הדוחה את כל התורה כולה, או היתר מיוחד לצבא? האם יש להתחשב בקדושת השבת ומצוותיה בתכנון פעולות צבאיות או לא? האם ישנו הבדל בין מבצע צבאי ממוקד או מלחמה, לבין פעילות בטחון שוטף? וביחס למקרה השני שהוצג, האם רצון הלוחמים ליהנות מאווירת השבת, ולו במקצת, מתיר יציאה למשימה בתוך השבת או שעדיף היה לצאת לשטח לפני השבת, ולא להרגיש אווירת שבת כלל, ואף לחוש 'עוגמת נפש' על כך שהלוחמים לא זוכים אף פעם לאכול ארוחת שבת במוצב?

פיקוח נפש דוחה שבת

דבר ידוע לכל הוא שפיקוח נפש דוחה את כל התורה (מלבד ג' עבירות החמורות שדינן יהרג ואל יעבור). המקור לכך הוא דרשת חז"ל²: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" – ולא שימות בהם" וכן נפסק בשו"ע³: "מי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז, הרי זה משובח, והשוואל (ומהסס), הרי זה שופך דמים", ובהמשך: "אמדהו הרופאים שצריך גרוגרת אחת (לרפואתו),

2 מסכת יומא דף פה עמוד ב.

3 סימן שכח סעיפים ב, טו.

ורצו עשרה והביאו לו כל אחד גרוגרת, כולם פטורים, ויש להם שכר טוב מאת ה', אפילו הבריא בראשונה".

לא אאריך במאמר זה בהגדרת המצב כפיקוח נפש, וכבר דנו בזה גדולי הפוסקים מהו פיקוח נפש שמחללין עליו את השבת, ומה נחשב כמצב שאינו פיקוח נפש, וכן במציאות שאין לחוש לפיקוח נפש העשוי לבוא, ואין לחלל עליו את השבת. לנושא המאמר אביא את המקורות שמראים שחשו יותר ל"פיקוח נפש ציבורי" מאשר לפיקוח נפש של היחיד, ושיש לנהוג בעניינים אלו בזהירות ואחריות גדולים הרבה יותר.

פיקוח נפש ציבורי חמור יותר

בגמרא⁴ נאמר: "אמר שמואל, מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ" (גחלת של עץ ניכר לכל שהיא חמה וידעו ליזהר ממנה, אבל בגחלת של מתכת לא ניכר הדבר ועלולים הרבים לינזק). וכתב על כך הרשב"א (לדעת הסוברים שכיבוי גחלת הוא מן התורה):

"ומן התימה הוא, היאך התיר שמואל צידת נחש (וכיבוי גחלת) שהיא מלאכה דאורייתא משום היזקא? וי"ל דכיון דדרכו להזיק ורבים ניזוקין בו, כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל, דאי אפשר לרבים ליזהר ממנו, ושמא אם ישמר זה, לא ישמר ממנו זה, מה שאין כן בגחלת של עץ דהיא אינה הולכת ומזקת, וכל אחד יכול לישמר ממנה".

דבר נוסף שראינו שהקילו בציבור מחשש פקוח נפש הוא מה שהתירו לעבוד את האדמה בשמיטה כאשר המלכות הטילה מסים כבדים⁵.

וכן מצינו שנפסק בשו"ע⁶ (לענין איסור הליכה בחוקות הגויים): "מי שהוא קרוב למלכות וצריך ללבוש במלבושיהם ולדמות להם, מותר בכל", ובאר הב"י: "ואם תאמר, כיון דמדאורייתא אסירי הנך מילי, ומילקי נמי לקי עלייהו, היאך היה כח ביד חכמים להתיר איסור תורה לקרובי המלכות? ויש לומר, דמשום הצלת ישראל יש כח בידם להתיר, דכשיש ישראלים קרובים למלכות, עומדים בפרץ לבטל הגזירות".

4 מסכת שבת דף מב עמוד א.

5 ראה סנהדרין דף כו עמוד א, "מכריז רבי ינאי, פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא", ועיין שם בתוד"ה 'משרבו האנסי'.

6 יורה דעה סימן קעח סעיף ב.

הטעם להחמיר בפיקוח נפש של רבים הוא שהסטטיסטיקה אצל רבים היא מסוכנת יותר, למשל יחס של אחד לעשרת אלפים, שאינו מתיר לעבור על התורה אצל היחיד, אולם אצל רבים יחס כזה אומר שהוא מסוכן. וכן מובא בשם הגרש"ז אויערבך⁷ שאמר:

"למרות שאין כל הבדל בהלכה בין פיקוח נפש של יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח נפש של יחיד מחללים שבת, בכל זאת יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקוח נפש, כי תיתכן דרגת סיכון שאצל יחיד לא תחשב פיקוח נפש, ואילו אצל ציבור אכן תחשב לפיקוח נפש. למשל, אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין-עירוניות על אף שיש בהן אחרז סיכון מסוים, נניח של אחד לעשרת אלפים, אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר ייטול סיכון של אחד לעשרת אלפים על מדינתו, יחשב כבלתי אחראי למעשיו, דעל ציבור דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה".

באופן שונה מעט מבאר הגר"ש ישראל⁸ את היתר הפעלת כוחות משטרה בשבת:

"נמצאנו למדים כלל, שגם פיקוח נפש שעדיין אינו עומד לפנינו, לא לגבי רגע זה ולא לאח"כ, אבל ברור לנו שיגיע הדבר לזה בזמן מן הזמנים, אנו רואים אותו כאילו הוא כבר לפנינו. כי חובה של "וחי בהם" היא קיימת ועומדת לפנינו לא רק לגבי החיים של רגע זה, אלא אנו מצווים ועומדים בזה גם לדאוג להצלת חיים שיצטרכו פעם להיות, אע"פ שאין אנו יודעים מתי ואיך כו'. וע"כ כל מה שאנו יכולים לעשות בכדי להוציא לפועל את המוטל עלינו במצוות אלה גם בעתיד, הרי הם בכלל מכשירים שאם אין לעשותן בער"ש, מותר לעשותם גם בשבת, בדומה לעצם המצוה עצמה.

ולמדנו מכאן הלכה גדולה, שגם הצלת נפשות שלעתיד לבוא, שאנו יודעים שזה יבוא אי פעם, הרי זה נחשב כאילו היא כבר נמצאת לפנינו עכשיו, ועלינו לעשות הכל כאילו הפיקוח נפש לפנינו. ומעתה נראה שאין גם מקום לחלק במידת השכיחות של הדבר לעתיד לבוא, שאפילו אם אין זה עלול לקרות אלא אחד מאלף, דיה הצלה אחת של נפש אחת בזמן מן הזמנים בכדי להתיר ולחייב לעשות פעולות אלה של חילול שבת שהם בגדר מכשירים להצלה זו, שאם לא נעשה אותן, אף ההצלה לא תצא לפועל. כי מכיון שהגדרנו פעולה זו כמכשירי פיקוח נפש, אין לנו שום

7 במאמר הגרמ"מ פרבשטיין, אסיא נג-נד.

8 עמוד הימיני סימן יז אות ח.

הגבלה במספר הפעולות והחילולים שיש לעשות, שבסופם יביאו לפיקוח נפש של אחד מישראל".

לפי הגר"ש ישראל, הטעם שאין חוששים לחשש עתידי, אינו מצד שהסכנה אינה לפנינו, אלא מצד שאין כלל וודאות שאכן יגיעו לידי סכנה, אולם במידה וברור שבעתיד ייקלעו למצב סכנה, הרי כבר מעתה רשאים לפעול בשבת פעולות מנע אשר לא ניתן לבצעם בחול, ועל כן מתיר שם הרב ישראלי לכוחות משטרה לבצע סיורים בשבת, שכן בלא ביצוע פעולות אלה, ברור שלבסוף יגיעו לידי סכנה. והנה, אם כי אבחנה זו אינה מבוססת על חלוקה עקרונית בין יחיד לציבור, מכל מקום מציאות כזו של חשש עתידי ודאי, מצויה הרבה יותר בחיי הציבור מאשר בחיי היחיד.

יתר על כן, בהמשך הדברים⁹ נוקט הגר"ש ישראלי גישה עקרונית רחבה הרבה יותר:

"ומקור הדבר נ"ל שיש ללומדו ממלחמת רשות, שהיא להרווחה או להרבות שמע מלכות מלך ישראל או לפרנסה, וע"י זה הותר להעמיד עצמו בסכנה של ספק נפשות של יחידים כו', ולכאורה אינו מובן למה? ומה ששגור בפי הכל לומר שמלחמה היא דין מיוחד – אין לו יסוד כו'! על כן נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפיקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור, יש בו בעקיפין ענין עם פיקוח נפש. פרנסת היחיד, לדוגמא, אין בה משום פיקוח נפש, אבל אם הציבור יהא מחוסר פרנסה, אפילו אם אין זה נוגע ללחם, הרי לא יימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל יותר משובח, באופן שאצלו זה יכול להיות פיקוח נפש¹⁰. וכן כל מלחמה שהיא מביאה הרווחה ועל ידי זה ניתנת אפשרות לטפל יותר בחולים ותשושים, מה שאינו קיים בזמן שהתנאים הכלכליים הם ירודים, וכן מלחמה שהיא להרבות שמעו של המלך, יש להניח שעל ידי זה יפחדו האויבים מלבוא, וירבו אלה המעוניינים לבוא איתו בברית, מה שגם כן מביא למצב כלכלי יותר טוב, ועל ידי זה מתרבה הבריאות בציבור".

9 שם אות ט.

10 עיקרון זה, שעוני של רבים נחשב כפיקוח נפש, ניכר גם מדין "אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם", ובארה הגמרא (גיטין דף מה עמוד א, בלישנא קמא) הטעם, משום דוחקא דציבורא, הרי שלמרות שפשוט שבשבוי יש פיקוח נפש, מכל מקום נמנעו מהפדיון בשל דוחק ממוני של הציבור. ואגב, עיין בספר גליוני הש"ס (למהר"י ענגיל, שבת דף מב עמוד א) שכתב שעל כן לא נאמר "בכל מאודך" בפרשת והיה אם שמוע, כי "בכל מאודך" פירושו "בכל ממונך", ומאחר שפרשת והיה אם שמוע נאמרה בלשון רבים, וממון רבים כנפשות חשוב, על כן הוא נכלל במאמר "בכל נפשכם".

מכך שאנו רואים שמותר למלך לצאת למלחמת הרשות ולסכן נפשות מ ישראל בסיבות שתחילתן אינה הצלת נפשות, כהרוחת הציבור ואף הגדלת שמעו של המלך, לומד הגר"ש ישראלי את היסוד ההלכתי שגדרי פיקוח נפש בציבור שונים לחלוטין מגדרי פיקוח נפש של יחיד¹¹.

היתר לחימה בשבת - "עד רדתה"

בגמרא במסכת שבת¹², מובאת ההלכה שאין מפליגין בספינה שלושה ימים קודם השבת, וכן אין צריך על עיירות של גוים שלושה ימים קודם השבת:

תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים, לדבר הרשות; אבל לדבר מצוה שפיר דמי. ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, דברי רבי, רשב"ג אומר: אינו צריך. ומצור לצידן אפילו בע"ש מותר. תנו רבנן: אין צריך על עיירות של נכרים פחות משלושה ימים קודם לשבת, ואם התחילו אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: "עד רדתה" (דברים כ) - אפילו בשבת.

בטעם הדין שצריך להקדים שלושה ימים קודם לשבת, מסיק הרי"ף¹³ שזה מטעם עונג שבת, שכל שלושה ימים היורד בספינה אינו רגיל לנענוע הספינה ואינו יכול לקיים מצוות עונג שבת. וכן הוא טעם הדין שאין צריך על עיירות של גוים שלושה ימים קודם לשבת, משום שיש ללוחמים "טרדא ופחדא דליבא" ואינם מיושבים בדעתם לקיים מצוות עונג שבת. ואחר שלושה ימים "פרח פחדיהו ומקיימי ליה לעונג שבת". וכן פסק הרמב"ם¹⁴.

טעם אחר כתב שם הר"ן בשם "בעל המאור", הרז"ה. והוא ששלושה ימים קודם לשבת הוי "קמי שבתא", כלומר ימים אלו הם שייכים כבר לשבת הבאה, ולכן אם מתחיל בהם דבר שעשוי לגרום לו לחלל שבת, "נראה כמתנה על השבת מפני שאין דבר

11 כעין זה כתב הגר"ש ישראלי בספרו ארץ חמדה (שער א סימן יא) "במלחמה אנו רואים את כל הכלל כולו כאיש אחד כו", וממילא לא שייך כאן בכלל מושג 'זחי בהם', כי אנו מודדים לפי חיי הכלל ולא לפי חיי הפרט, ויש להוסיף שיסוד זה כבר הוזכר בשו"ת משפט כהן סוף סימן קמג, והתבאר גם בשו"ת ציצן אליעזר חלק יג סימן ק.

כמו כן יש להעיר שענין זה של הסתכנות להצלת אחרים, נידון בהרחבה בספרו של פרופסור הרב נ. רקובר 'מסירות נפש - הקרבת היחיד למען הרבים'.

12 דף יט עמוד א.

13 שבת דף ז עמוד ב מדפי הרי"ף.

14 הלכות שבת פרק ל הלכה יג.

העומד בפני פקוח נפש", כלומר שבשבת יחויב לחללה מפני פיקוח נפש הכרוך במצור או בהפלגה בים, וכשעושה כן סמוך לשבת הרי זה כאילו התנה לחללה. אולם ביותר משלושה ימים הרי ימים אלו שייכים לשבת שעברה, ואם תגיע שבת הריהו אנוס ומחויב להמשיך במה שהתחיל מפני פיקוח נפש.

ההיתר להמשיך במלחמה עצמה במשך השבת נראה שהוא משום פיקוח נפש, וכן נמצא באוצר הגאונים בשם כתב יד מאת פרקוי בן באבוי¹⁵:

ועוד אתה למד [מן יהושע] שהקיף את יריחו שבעת ימים ואין שבעת [ימים אלא] ששבת בתוכן, ואלו שבת יהושע וישראל ושמרו שבת בזמן שהקיף את יריחו ולא עמדו בכלי זיין בשבת, היו אנשי יריחו יוצאין והורגין את שונאיהן [של] ישראל בשעה אחת. ועוד אתה למד מן התורה [וכל] ישראל ושאלו ודוד וכל מלכי ישראל שהיו עושין מלחמה עם פלשתים ועם אדום ובני עמון ומואב, היו עומדים עמהם במלחמה כמה ימים וכמה חדשים שכך כתיב: "ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום" וכתיב: "כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל הצבא", והיו אויביהם מקיפים אותם מכל סביבות והיו ישראל מזוינין בכלי זיין ועושין מלחמה בין בחול ובין בשבת. ולמה, לפי שאם אין עושין מלחמה בשבת היו אומות העולם באין והורגין אותם בשעה אחת.

הרב שלמה גורן - "עד רדתה" - היתר מיוחד למלחמה

הרב שלמה גורן במאמרו "לחימה בשבת לאור המקורות"¹⁶ רוצה לחדש שהיתר המלחמה בשבת הוא נלמד ממקור אחר ולא מדין פיקוח נפש. עפ"י הגמרא בשבת שהובאה לעיל, המקור נלמד מהפסוק "עד רדתה", וזהו היתר מיוחד להלחם אף בשבת כדרך שהיו נלחמים בחול, והיתר זה לא תלוי במצב של פיקוח נפש.

ואכן מצינו מקורות מפורשים המורים שהיתר זה אינו תלוי כלל במצב סכנה:

כן כתב הריב"ש¹⁷:

15 אוצר הגאונים, מסכת יומא דף פא עמוד ב.

16 סיני, ספר היובל, מוסד הרב קוק תשי"ח.

17 סימן קא.

"יש בה היתר אחד מיוחד, שאם התחילו אין מפסיקין, ומחללין את השבת לכל צרכי המצור, ואפילו שלא מפני הסכנה, כמו שבא הקבלה: 'עד רדתה' – ואפילו בשבת".

וכן מפורש בשפת אמת¹⁸:

"ונראה דודאי לא מיירי בדאיכא סכנה, דאם כן למה לי קרא, וע"כ צ"ל דמיירי היכי שדינו תקיפה אלא שע"י ההפסק בשבת יתבטל הכיבוש, ואתי קרא לומר דהכיבוש דוחה שבת".

וכן באר הרד"ק¹⁹:

"כך קיבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה, ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת, מי שצויה על השבת צויה לחלל שבת בכבישת יריחו, וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן, ואמרו בקבלה: 'עד רדתה' – ואפילו בשבת, וכמו שצויה גם כן להעלות עולות בשבת".

אומר הרב גורן, בקל וחומר מפיקות נפש הדוחה את השבת, והמלחמה דוחה פיקוח נפש, וכידוע שבמלחמה נהרגים אנשים ובכל זאת יש מצוה במלחמה ויוצאים אף למלחמת הרשות, ומשום כך מצות המלחמה דוחה את השבת.

כותב בעל 'מנחת חינוך'²⁰:

"נהי דכל המצוות נידחים מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו דהתורה צויה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, אם כן חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה, אם כן דחוייה סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן".

טעם לדבר נראה לומר שמלחמת ישראל היא מלחמת ה' וקידוש שמו, (וכידוע ממלחמת מדין), וכך הוא לשון הרמב"ם²¹: "ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה, ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל ייחוד השם הוא עושה מלחמה". משום כך אף דוחה מצות המלחמה את השבת. וכן מצינו עוד מצוות שבשל חשיבותן דוחות את השבת, כעבודת בית המקדש ועדות החודש.

18 בביאורו לגמרא שם.

19 יהושע ויא.

20 מצוה תכה.

21 הלכות מלכים פרק ז הלכה טו.

בירושלמי²² מצינו חילוק בין מלחמת מצווה שמותר לפתוח בה בכל יום, למלחמת הרשות שצריך להתחיל אותה שלושה ימים לפני השבת:

"אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלושה ימים קודם לשבת, הדא דתימר במלחמת הרשות, אבל במלחמת חובה - אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב "כה תעשה ששת ימים", וכתיב "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", וכתיב "עד רדתה" - אפילו בשבת"²³.

והנה, אילו היתר הלחימה בשבת היה משום פיקוח נפש, לא היה מקום כלל לחילוק זה, אלא מכאן שהירושלמי נוקט שהיתר הלחימה בשבת הינו היתר עצמי, ועל כן נקט שבמלחמת מצוה, בשל חשיבותה הגדולה, ניתן לפתוח אף בשבת עצמה.²⁴

סוגיה דומה נוספת אנו מוצאים בירושלמי, ששבת נדחית מפני המעלה הגדולה של כיבוש הארץ וישובה:

"רבי יהושע בן לוי שאל לרבי שמעון בן לקיש, מהו ליקח בתים מן הגוי? אמר ליה, אימת רבי שאל, בשבת? תני, בשבת מותר! כיצד הוא עושה? מראה לו כיסין של דינרין, והגוי חותם ומעלה לארכיים, שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב "כה תעשה ששת ימים", וכתיב "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", וכתיב "עד רדתה" - אפילו בשבת".²⁵

נראה שהירושלמי למד את היתר האמירה לגוי בשבת משום יישוב ארץ ישראל מאותו מקור של היתר המלחמה, וכמו כיבוש יריחו שהיה בשבת, והרחיבו את מצוות כיבוש הארץ אף לקניית בתים מן הגוי, ואין הדבר תלוי דווקא בפיקוח נפש.

הרב משה צבי נריה - "עד רדתה" כדין מדיני פיקוח נפש

הרב משה צבי נריה²⁶ חולק על גישה זו של הרב שלמה גורן שהובאה לעיל. הוא סובר שהיתר "עד רדתה" אינו מחדש היתר מיוחד, אלא מלמד אותנו שבמקרה של מלחמה צריך לתת את הדעת שפיקוח הנפש, כיוון שהוא ציבורי, הוא מסוכן וכולל יותר, ולפיכך

22 שבת פרק א הלכה ח.

23 וכן כתב הטור סימן רמט. ועיין בענין זה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ג סימן ט פ"ב.

24 אמנם, צ"ע מגמרא בבלי שלא חילקה בכך, וכן הרמב"ם לא חילק. ואכמ"ל.

25 מועד קטן פרק ב הלכה ד.

26 בספריו 'מלחמות שבת' ו'צניף מלוכה'.

ההיתר הוא רחב יותר ואפשר לחלל את השבת אף על מקרים שלא היינו מתירים בשביל היחיד, כגון פיקוח נפש עתידי או חשש מפיקוח נפש.

על פי הסבר זה, יכולה דרשה זו לשמש מקור לכך שפיקוח נפש ציבורי דוחה שבת בצורה רחבה יותר. וצריך לומר שדווקא במלחמה ראתה התורה ללמדנו עיקרון זה, משום שזה מקרה ברור הנוגע לשלום הציבור כולו. עוד אפשר לתרץ, שכיוון שבתחילת הפסוק נדרש שצריך להקדים במידת האפשר את המצור שלושה ימים קודם לשבת, והיינו עלולים לחשוב שאין המלחמה דוחה שבת, לכך הוסיפה התורה ולימדתנו- "עד רדתה" ואפילו בשבת, שמצות הנוגעות לקיום הציבור דוחות את השבת.

ראייה להסבר זה ניתן להביא מדברי הרמב"ם²⁷ שכתב: "חלוצי צבא, כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישיבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים". ותמה על כך הרדב"ז שם: "דאם אין להם מה שיאכלו, מאי איריא חלוצי צבא, כולי עלמא נמי מותר", ותירץ:

"ונראה לי ליישב דברי רבינו דלעולם במלחמת שאר העמים איירי, ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב, אלא שאינם צריכין לטרוח לבקש מאכל היתר, דכיון שנכנסו לגבול העמים, אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם העמים. ודמיא להא דאמרין צרין על עיירות של העמים ואפילו בשבת".

מבאר הרדב"ז שבדומה להיתר שהתירה תורה להמשיך את הלחימה בשבת, בשל החשש שבלא זה יקום האויב עליהם, כך במצב מלחמה אין לטרוח אחר מאכלי היתר, בשל החשש שהיציאה להביא דברי מאכל תחשוף את החיילים בפני האויב ותגרום להם לאבדות. מפורש בדבריו שטעם היתר הלחימה בשבת עד להכרעת האויב נובע מחשש פיקוח נפש, ואף שרוב ההכרעה כבר נעשתה.

סיכום דיני היתר לחימה בשבת ופיקוח נפש ציבורי

מצינו שתי שיטות עיקריות להיתר הלחימה בשבת. לפי הרב גורן ההיתר הוא מיוחד למלחמה ונלמד מהפסוק "עד רדתה". לפי הרב נריה, פסוק זה מלמדנו שההיתר של פיקוח נפש שדוחה שבת אצל הציבור הוא רחב יותר, וכולל דברים שאינם נמצאים ביחיד. ההבחנה בין השיטות תהיה במקרים השייכים ללחימה, אך אין להם השפעה על הצלת נפשות, ולפי הרב גורן יהיה מותר לבצעם אך לא כן לשיטת הרב נריה. מאידך,

במצב שאינו מלחמה ממש אלא פעילות שגרתית כסיוור, בט"ש וכדומה נראה שהרב גורן לא יתיר לחלל שבת בצורה רחבה, אבל לשיטת הרב נריה נכלל הדבר בהיתר האמור. נציין גם שלפי הרב נריה, הדרשה של "עד רדתה" מלמדת אותנו על כל מצב של פיקוח נפש ציבורי, כדוגמת עבודת המשטרה ומערך הרפואה בשבת. לעומת הרב גורן שהוא לומד רק על מלחמה. כמובן שבכל מקרה יש לבחון עד כמה הפעולה המבוצעת חיונית לשלום הציבור.

לעומת שתי שיטות אלו, קיימת שיטת הגר"ש ישראלי שהובאה לעיל, שכל פעולה הנוגעת לשלום הציבור, פרנסתו ומעמדו, שייכת במידה מסוימת לפיקוח נפש, ואולי הוא אף יתיר לבצע בשבת פעולות דיפלומטיות דחופות, כמו גם ראיונות דחופים בתקשורת העולמית.

האם שבת 'הותרה' או 'דחווה' אצל פיקוח נפש

כאמור, ראינו שבמצבי סכנה מותר לחלל את השבת. אמנם יש לברר את האופן שבו תבוצע הפעולה, והאם יש לצמצם כל שניתן וכן להיערך מראש כדי למעט כמה שיותר בחילול שבת. וכך הוא לשון המכילתא²⁸:

"מחלליה מות יומת - למה נאמר כו' ? ר' יהודה בן בתירא אומר, הרי הגויים שהקיפו את ערי ישראל וחיללו ישראל את השבת, שלא יהו ישראל אומרי, הואיל וחיללנו מקצתה, נחלל את כולה, תלמוד לומר "מחלליה מות יומת", אפילו כהרף עין מחלליה - מות יומת".

מצינו מחלוקת האם שבת 'הותרה' לגמרי אצל פיקוח נפש או רק בלית ברירה 'דחווה' אצל פיקוח נפש. כמובן שגם לפי הדעה ש'הותרה', לא נתבטלה השבת מכל וכל, וכדברי המכילתא שהובאו לעיל, אלא החילוק יהיה עד כמה יש למעט ולטרוח בחילול שבת. והובאו כמה הלכות שיש בהם 'נפקא מינה' עפ"י מחלוקת זו. אמנם כמו שנראה בהמשך, לא ניתן לציין דין מובהק שתלוי במחלוקת זו.

א. חולה מסוכן שצריך לאכול בשר, ולפנינו האפשרות להאכילו בשר נבילה שיש לאו באכילתו, או לשחוט בשר כשר בשביל החולה, שזהו איסור סקילה של חילול שבת. דעת המהר"ם מרוטנבורג²⁹ ששבת הותרה אצל פיקוח נפש

28 מכילתא כי תשא פרשה א.

29 דפוס קרימונה תשובה ר, מובא ברשב"א וברא"ש המצויינים להלן.

ועל כן ישחטו את הבהמה ויאכלוה בכשרות, ואילו דעת הרשב"א³⁰ ששבת 'דחוייה' אצל פיקוח נפש ועל כן יש להאכילו בשר נבלה. אמנם הרא"ש³¹ והר"ן³² דחו הוכחה זו וסוברים שגם לפי מי שיסבור 'דחוייה', עדיף לשחוט ובכך לעבור פעם אחת עבירה, מאשר לאכול בשר נבילה שיש לאו על כל כזית וכזית באכילתו. ועוד, עצם האכלת חולה המקפיד על כשרות באוכל שאינו כשר, יש בה משום סכנה נפשית וממילא פיזית בשבילו, ואם כן, זהו פיקוח נפש בשבילו.

ב. לגבי חולה שיש בו סכנה, כותב ה'מגיד משנה'³³: "לכל צרכיו מחללין, ואע"פ שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה", ופשוט דבריו שזה לפי ההסבר ששבת 'הותרה' אצל פיקוח נפש, ולכן מותר לעשות גם דברים שאינם כלולים בהצלה עצמה³⁴. אמנם יש המסבירים שאין כוונת ה'מגיד משנה' להתיר חילול שבת באופן גורף, אלא שפעולות אלו, השייכות לרווחתו של החולה, כלולות בהיתר 'פיקוח נפש' ולפי הסבר זה גם מאן דאמר 'דחוייה' יסכים להלכה זו.

ג. נפסק בשו"ע³⁵: "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות ע"י גויים וקטנים ונשים, אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת", ואילו הרמ"א כתב: "הגה, וי"א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי, עושה ע"י שינוי, ואם אפשר לעשות ע"י גויים בלא איחור כלל, עושין ע"י גויים, וכן נוהגים, אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הגוי, אין לעשות ע"י גוי".

יש המסבירים מחלוקת זו בחילוק שבין 'הותרה' ל'דחוייה', השו"ע סובר 'הותרה' ולעמת זאת הרמ"א סבור כמ"ד 'דחוייה', ולכן כשאפשר עדיף לחלל ע"י גויים. אמנם, גם כאן אפשר להסביר שאם יורגלו לחזור אחר גויים, יביא הדבר לידי תקלה ויסברו הרואים שאין לחלל אלא על ידי גויים ובמקרה שהגויים לא מצויים לפנינו, לא יחללו ע"י ישראל, ויבוא הדבר לידי סכנה, לכן הדין תמיד הוא שאפשר לחלל מפני הסכנה ע"י ישראל, גם למ"ד דחוייה.

30 חלק א סימן תרפט.

31 יומא פרק ח סימן יד.

32 שם דף ד עמוד ב מדפי הרי"ף.

33 הלכות שבת פרק ב הלכה יד.

34 ביאור הלכה סימן שכח סעיף ד ד"ה 'כל שרגילים', שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן ל.

35 סימן שכח סעיף יב.

באחרונים לא נתברר הדבר כפי איזו שיטה נפסק להלכה, שכן מחד כתב הרמב"ם³⁶:
 "דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות", ומאידך, בהמשך הדברים³⁷
 כתב: "כללו של דבר, שבת, לגבי חולה שיש בו סכנה, הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא
 צריך להן", משמע שהותרה לגמרי.

וכן על זו הדרך הסתפקו בדעת השו"ע, שכן, מחד, כתב לגבי חולה שיש בו סכנה³⁸:
 "עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול", משמע ללא כל הגבלה, ומאידך, מדבריו
 בב"י³⁹ עולה שהכריע שהלכה כמ"ד 'דחוייה'.

אשר על כן, אין הכרעה ברורה למעשה בשאלה זו, ונראה שיש לחלק בין מצבים
 שבהם יש סכנה ברורה ומובהקת, בהם שייך יותר דין של 'הותרה', ובמיוחד במלאכות
 ואיסורים דרבנן, לבין מצבים של 'ספק פיקוח נפש', וכן חשש מפני סכנה עתידית,
 שבהם נעדיף דרכי פעולה של 'דחוייה', ולהימנע בהם ככל האפשר מפעולות שאין להם
 קשר ישיר עם פעולות ההצלה.

(זוהי גם כן גישת הרבנות הצבאית לשאלות של חילול שבת מפני פעילות צבאית
 ופיקוח נפש).

עשיית פעולות ההצלה בשינוי

ישנה אפשרות למעט בחומרת האיסור ע"י ביצוע הפעולות הנצרכות בשינוי, ואז אין
 הדבר אסור מן התורה, שכן רק על מלאכה שנעשית כדרכה חייבים מדאורייתא. האם
 נצרך הדבר?

במקרה של יולדת אומרת הגמרא⁴⁰: "אם היתה (היולדת) צריכה לשמן (הנמצא
 ברשות אחרת) - חברתה מביאה לה שמן ביד, ואם אינו סיפק ביד - מביאה בשערה, ואם
 אינו סיפק בשערה - מביאה לה בכלי כו', דכמה דאפשר לשנויי - משנינן".

למד מכך הרמב"ן⁴¹:

36 הלכות שבת פרק ב הלכה א.

37 שם הלכה ב.

38 סימן שכח סעיף ד.

39 בענין דין השחיטה לחולה, כשקיימת האפשרות להאכילו נבילה (המובא בשו"ע שם סעיף יד).

40 שבת דף קכח עמוד ב.

41 ספר תורת האדם, שער המיחוש, ענין הסכנה.

"ושמענין מינה דכל צרכי חולה אע"פ שיש בו סכנה, היכא דאפשר למיעבד לה למלאכה בשינוי שלא יתחלל בה שבת, משנין ואין מחללין. והוא שלא יתאחר צרכו של חולה בשינוי זה כלל".

לעומתו הרמב"ם סובר שבענין למיעבד בשינוי דווקא בדיני יולדת, אבל בחולה לא הזכיר זאת כלל. ועל פי זה כתב ה"מגיד משנה":

"ומלשון רבינו ז"ל נראה שאין חולה שיש בו סכנה בכלל השינוי אלא החיה (יולדת) וכו', והטעם בזה נראה מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, ולפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה".

חילוק זה נראה גם בדעת השו"ע, שבסימן של סעיף א כתב לעשות בשינוי, כשאפשר, אצל היולדת. אבל אצל חולה לא הזכיר זאת כלל. ואילו הרמ"א חולק וסובר שעדיף על ידי שינוי. (וכמו שכבר הבאנו לעיל מחלוקת זו⁴²).

החילוק העיקרי שנראה הוא שביולדת, אין היא בסכנה ברורה כרגע, והפעולות שנעשות הם למנוע מצבי סכנה בעתיד וספק סכנה, ועל כן החמירו לעשות בשינוי. ולכן נלמד לנידון דידן, שבמצבי סכנה ברורים יהיה אפשר לנהוג כרגיל ולעומת זאת במצבים שבאים למנוע סכנה בעתיד, או במצבים של ספק – נשתדל לבצע את הפעולות האסורות בשינוי.

עוד דבר ששייך ביולדת יותר מבחולה רגיל ונוגע גם לסוגיית הבט"ש, היא האפשרות לחזות ולהתכונן מראש למצב המחייב חילול שבת. ולכן ביולדת הורו הפוסקים שיש לה להכין מה שיכולה לפני שבת.⁴³

מזה נלמד גם לענייננו, שאם אפשר להתכונן לפני השבת ולמעט בחילול שבת, יש לעשות כן, למשל למלא את מיכל הדלק של הסיור, או לבדוק תקינות ציוד לפני השבת כאשר מתאפשר הדבר, וכד'.

סיבה נוספת לבצע את הפעולות האסורות בשינוי ולמעט בחילול שבת היא כדי שלא תיעקר השבת לגמרי וייחשב אצלו לחול גמור. זו אחת הסיבות לדין שלמדנו שצריך להקדים שלושה ימים קודם לשבת מצור על עיירות של גויים. "שלא יהא נראה כמתנה על השבת"⁴⁴.

42 המובאת בסימן שכח סעיף יב.

43 ראה משנה ברורה סימן של ס"ק א, בשם ספר חסידים, וכעין זה בבן איש חי שנה ב תצוה אות יד.

44 לשון הר"ן בשם הרו"ה, שבת דף ז עמוד ב מדפי הרי"ף.

דבר דומה אנו למדים במדרש⁴⁵: "ראה יהושע בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת כו', פשט ידו לאור השמש ולאור הירח", כלומר, בניגוד להבנה הפשוטה שהעמדת מאורות השמיים במלחמת גבעון נועדה להאריך את היום בכדי להמשיך ולזנוב באויבים, מבאר המדרש שנס זה נעשה בכדי למנוע מישראל חילול שבת.

במיוחד נכון הדבר כלפי אנשים העוסקים תדיר במלאכות המצריכות חילול שבת, משום פיקוח נפש, ועלולים להתרגל במלאכות האסורות עד שיהיה לבם גס בקדושת השבת.

ואכן כתב בשו"ת שבט הלוי⁴⁶ (לענין היתר חזרת היוצאים להציל למקומם):

"איברא, אף על פי שהנ"ל נראה ברור להלכה לדעת הרמב"ם עכ"פ והתוס' כנ"ל, ולפי שיטת החת"ס, מכל מקום למעשה הריני חושש לזה על פי מה שכתבתי כבר במקום אחר, דזה באופן מקרי ופעם אחת לזמן רחוק שמזדמן איזה פיקוח נפש, אבל חברי הצלה שזה דבר הנשנה אצלם מידי שבת בשבתו בכל שבתות השנה, לא יעשו מלאכת החזרה שהתרנו על ידי עצמן, אלא על ידי גוי, כי גם מי שעוסק בכל שבת בפיקוח נפש, אף על פי שהוא מצוה גמורה וחיוב גמור לחלל להציל, מכל מקום השבת נעשה בטבע חול אצלם, ומשפיע גם לא טוב על ביתם".

וכעין זה כתב הגרמ"צ נריה⁴⁷:

"כל שאתה בא לעשות מלאכה חיונית שבעיקרה יש בה משום חילול שבת ולא הותרה אלא משום פיקוח-נפש-המדינה, חייב אתה לחזור על כל הצדדים ולהשתדל למעט עד כמה שאפשר את צד החילול שבו, אם על ידי שינוי מהותי, ואם על ידי שינוי פורמלי, הכל לפי המצב. כי אם במקרים בודדים חד-פעמיים פסק הרמ"א את דינו (לעשות בשינוי), בעבודות קבועות לא כל שכן, שכל שהעבודות הללו צריכות להיעשות בקביעות מידי שבת בשבתו, יש חשש רציני לעקירת שבת. חייבים איפוא להדר על כל דרכי שינוי, כמובן בתנאי שלא יגרמו לדיחוי או לאיחור כמבואר ברמ"א, בכדי למעט את הפגיעה בקדושת השבת, שהרי השבת עצמה אף היא חיונית, לא רק לאותו אדם מישראל המבצע אותה משימה

45 פרקי דרבי אליעזר פרשה נב.

46 חלק ו סימן כו.

47 מאורות נריה עמוד 287.

חיונית למדינה, אלא גם למדינה עצמה, לדמות חייה הציבוריים ואופייה המקודש".

לפי זה נראה שאף במקומות שנאלצים לדחות בהם את השבת בקביעות, ושלא ניתן לפעול בהם בשונה מדרכו בחול, מכל מקום ראוי לתקן שיעשו לכל הפחות פעולה אחת בשינוי כדי שיזכרו ויכירו את קדושת השבת, ולא יגיעו חלילה למצב של רגילות לחלל את השבת.

מידת הטירח שיש לטרוח על מנת להימנע מחילול שבת

למרות חשיבות ההשתדלות להימנע מחילול שבת גם במצבי סכנה, כתב הגרש"ז אויערבך⁴⁸ שאין מוטל על העוסק במעשה הצלה להגיע למצבי טירחה וצער מרובים בכדי לקיים ענין זה (מה גם שיש לחוש שאם נטריחו, עלול הוא להתרשל מהשתתפות מלאה בפעולות ההצלה⁴⁹).

עיקרון זה מוכח מהיתר כיבוי הגחלת ברשות הרבים בשל החשש שמישהו יינזק ממנה, ואף אחד מן הפוסקים לא מזכיר את האפשרות שהמבחיץ באותה גחלת ברשות הרבים, יעמוד לצידה כל השבת ויזהיר מפניה. וכיוצא בזה כתב הרמ"א⁵⁰ לענין כהן שמצא מת מצוה ומחוייב להיטמא לו ולקבורו, אלא שבאפשרותו לשכור אחרים שיקברוהו:

"הגה: יש אומרים אם אינו מוצא שיקברוהו, רק בשכר, אינו חייב לשכור משלו, אלא מיטמא, אם ירצה".

על יסוד עיקרון זה כתב בספר שמירת שבת כהלכתה⁵¹:

"חוטי חשמל שנפלו ברחוב ויש חשש שייגע בהם אדם, מותר להזעיק את חברת החשמל על מנת להפסיק את הזרם, ואין חיוב מעיקר הדין לעמוד שם במשך כל השבת כדי להתרות בבני אדם לבל יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה, ומכל מקום המחמיר לעמוד שם, תבוא עליו ברכה".

48 שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ז.

49 כן כתב בספר הצבא כהלכה פרק טז סעיף כא בשם הגרש"ז.

50 יו"ד סימן שעד סעיף ג.

51 פרק מא סעיף כב. וכיוצא בזה גבי חולה כתב בפרק לב סעיף סה ובסעיף עד. וכן בעניין יולדת דבר דומה בפרק לז סעיף ז.

וכעין זה הסיק בספר הצבא כהלכה⁵² שאין חובה על חייל להגיע לעמדת שמירה מבעוד יום בכדי לחסוך את הצורך בנסיעה אליה במהלך השבת, כל שהשהייה שם כרוכה בטורח רב.

סיכום: רשימת העקרונות לקביעת ההתנהלות הצבאית

בשבת

לאור הנקודות והסוגיות המועלות במאמר זה אנו מגיעים למסקנות הבאות⁵³:

- בענינים הנוגעים לשלום הציבור יש לשקול את מידת הסיכון תוך גישה זהירה הרבה יותר, ושמירה על מקדמי ביטחון גדולים יותר.
- למעשה ההכרעה בענינים בטחוניים תתקבל ע"י מפקד הגיזרה, לאור עקרונות 'הפעלת הכח' שנקבעו על ידי אגף מבצעים, ומתוך גישה שקולה ורצינית לבחינת הסיכונים, יחד עם רגישות לקדושת השבת ושומריה. כל זה כמובן תוך זהירות מזחיחות דעת מחד, ומבהלה ונקיטת מקדמי ביטחון מופרזים מאידך.
- ככלל, המדד להערכת מצב כמצב סכנה ולקביעת דרכי ההתמודדות כנגדה, תהיה ע"פ אופן התיחסות אנשי המקצוע לאירועים דומים בימות החול, דהיינו, אם בהיתקלם במצבים כאלה הינם מחייבים ביצוע פעולות באופן מיידי ובקפדנות גדולה, ניתן ללמוד שמצבים אלה מוגדרים כמצויים ברמת סיכון גבוהה, ושפעולות אלה הינן פעולות חיוניות הדוחות שבת.
- יש להבחין בין מצבי סכנה מובהקים, בהם יש לנקוט בגישה מקילה ולבצע במידת הצורך את פעולות ההצלה כדרכו בחול, לבין מצבי ספק-סכנה, או חשש סכנה עתידית, בהם ראוי להשתדל ככל הניתן למעט בביצוע פעולות אסורות (במיוחד כאשר מדובר בפעולות האסורות מן התורה), ולבצען בשונה מדרכו בחול. (כל שכן שהדבר נכון ביחס לפעולות שאינן קשורות ישירות לעצם ההצלה, כרישום מסמכים או דיווח פורמלי).
- בחינת המדרג ההלכתי תתבצע ע"י הרב היחידתי.

52 פרק כה סעיף טז.

53 הפסקה הבאה לקוחה מתוך מאמר של הרב יצחק ריבלין, סרן, בית המדרש להלכות צבא.

- בעת קביעת אופן ביצוע פעולות אסורות, יש לקחת בחשבון ששינוי מדרכי הפעולה הרגילות גורע מיכולת התגובה האוטומטית, כשם ששינוי מסדר הפעולות עלול להביא לשיכחת אחת מהן, ושהעיסוק בשאלות הלכתיות ובדרכים לצמצום האיסור, עלול להטריד את דעת הלוחם עד כדי פגיעה בכושרו המבצעי.
 - מאידך, אפילו במקום שלא ניתן לשנות כלל מדרכי הפעולה בחול, מ"מ ראוי להשתדל לבצע ולו פעולה אחת בשינוי, בכדי שתהא השבת ניכרת.
 - לפיכך, פעילות במצבי לחימה מובהקים תתבצע כדרכה, פעילות הבט"ש בגזרות 'חמות' שהסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מקילה, ואילו פעילות הבט"ש בגזרות שאין הסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מחמירה, ותוך מאמץ לצמצם את חילול השבת באמצעות ביצוע פעולות בשינוי וכד'.
 - פעילות 'בנין הכח', הכוללת את אימוני ההכשרה השונים ואת ייצור התחמושת ואמצעי הלחימה שנועדו לטווח זמן רחוק, וכל שכן הסדרת ענייני מנהלה למיניהם, אין כל מקום לבצעם בשבת.
 - יש לזכור שעצם המנוחה בשבת מסייעת להתרעננות ולצבירת כוחות מחדושים, כך שלעיתים דוקא השביתה ממלאכה מהווה צורך מבצעי.
- לפי כל הנ"ל, נראה שבדרך כלל לא תהיה בעיה לבצע את הפעילות בשבת, תוך שימת לב לצמצום הפעולות האסורות בשבת ועשייתן בערב שבת או לאחר השבת, ופעם בכמה זמן אף לאפשר מנוחה והפסקה כוללת מפעילות בשבת, התורמת למורל ולכושרם המבצעי של הלוחמים. יש לזכור את קדושת השבת ועל כן לבצע לפחות חלק מן הדברים בשינוי, ככל שהדבר מתאפשר בלא לפגוע בפעילות המבצעית.
- השאלה השניה שנשאלה, האם הלוחמים יכולים לבקש לצאת לפעילות רק לאחר סעודת ליל השבת, תלויה גם כן בשאלה האם הדבר פוגע ביכולת המבצעית שלהם ומוריד להם את המורל. (אם כי נראה לומר שאם יבינו את גודל קדושת השבת לא יבקשו לצאת בשבת עצמה ויעדיפו לצאת דווקא לפני השבת בכדי למעט באיסורים.)
- "וזכנו לקבל שבתות מתוך רב שמחה ומתוך עונג וכבוד ומתוך מיעוט עוונות".
- "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום".